

L'escultor manresà Pau Sunyer i el retaule del Sant Crist de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines

Josep Galobart i Soler

La recerca documental en els arxius parroquials de la Catalunya central, continua proporcionant-nos nous documents, sobre la producció del taller de l'escultor manresà Pau Sunyer.¹ En aquest article posem a l'abast dels historiadors de l'art la documentació i un parell de testimonis fotogràfics sobre una altra obra de Pau Sunyer; es tracta del retaule del Sant Crist de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines, contractat l'any 1682 i acabat l'any 1684. Malauradament aquesta obra fou destruïda, com la majoria del moblatge de les esglésies de Catalunya, en començar la guerra civil espanyola, el juliol de l'any 1936. Sortosament dos testimonis fotogràfics ens permeten fer-nos una idea de com era aquell retaule del Sant Crist, malgrat el trasllat del segle XVIII i la transformació que l'obra sofrí a finals del segle XIX.

1. Retaule del Sant Crist de l'església de Sant Feliu de Codines.

Contractació del retaule del Sant Crist

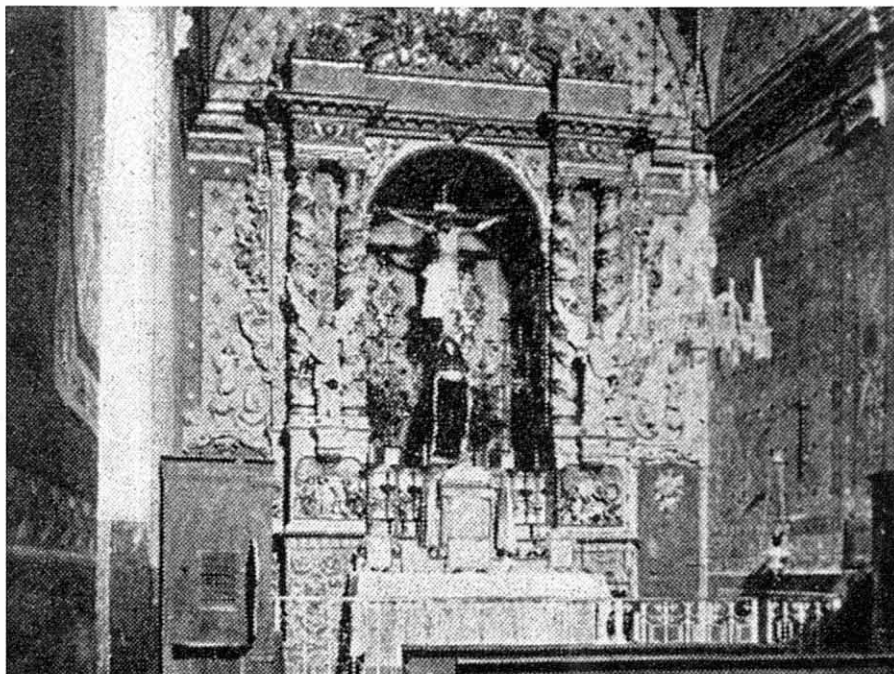
El retaule de l'altar del Sant Crist de la parroquial de Sant Feliu de Codines fou contractat el dia 27 de setembre de l'any 1682, entre el rector, mossèn Joan Collell,² i Joan Villar, pagès i obrer de l'església, d'una part, i Pau Sunyer, "escultor habitant en la ciutat de Manresa". L'artista havia de fer el retaule "segons una trassa nos ha ensenyada", i que havien signat el rector i l'obrer de la parroquial de Sant Feliu.³

El document contractual diu que Pau Sunyer havia "de fer un retaulo de un Sant Christo en la iglesia de Sant Feliu de Cudines, bisbat de Barcelona", i a més detalla la imatgeria que l'escultor havia de entallar: "la figura del Sant Christo, tota y ab la proportio requereix la capella, y axi mateix les dos altres figures, ço es, de Maria y Sant Joan".

El Sant Crist, amb les imatges de la Mare de Déu, a la dreta, i de Sant Joan Evangelista, a l'esquerra, al peu de la creu, és una de les representacions iconogràfiques més antigues de la Crucifixió. Com en la resta d'Europa,⁴ a Catalunya, aquesta model iconogràfic és divulgà, principalment, a partir de les il·lustracions dels llibres litúrgics: evangeliaris, sacramentaris i missals, com es pot resseguir dels estudis de Josep Gudiol,⁵ Salvador Sanpere⁶ i Pere Bohigas.⁷ En l'art litúrgic, les Crucifixions, es representaren de manera generalitzada en els cimals dels retaules gòtics i renaixentistes.⁸ Posteriorment, a partir de l'invençió de l'impremta, continuant la tradició dels llibres manuscrits, en els sacramentaris, i molt especialment en els llibres d'hores i els missals d'altar;⁹ així com també de les estampes i gravats.

A més del conjunt de la imatgeria, Pau Sunyer havia de "fer un reliquiari per que la reserva del Dijous Sant pugui estar, o, la Santa Reliquia de Sant Feliu", és a dir, havia de fer una urna per guardar-hi les formes eucarístiques el dia de Dijous Sant fins a l'endemà, el Divendres Sant. I que també es podia utilitzar com a reliquiari.

El contracte no aporta cap més dada

2. Retaule del Sant Crist de l'església de Sant Feliu de Codines

sobre el retaule, però ben segur que l'escultor manresà també va fer les columnes salomòniques i l'ornamentació complementària, —que podem veure en els testimonis fotogràfics—, que emmarcaven la gran pastera o fornícula on hi havia col·locat el conjunt del Calvari.

Per la seva banda els obrers de la parròquia havien de fer construir *al fuster*, —sense precisar de qui es tractava, tot i que se sobreentén que no era l'escultor Pau Sunyer—, la pastera a "hont a de star lo Sanct Christo y Maria y Sant Joan", element que no requeria un treball d'escultura.

Una vegada acabada l'obra, els santfeliuencs, havien "de anar a sercar en Manresa, en casa dit Senyor Sunyer, lo dit retaulo a nostres gastos", és a dir pagant-ne les despeses del transport des de la ciutat de Manresa, on l'escultor tenia el seu taller, fins a Sant Feliu de Codines. Per la seva part l'escultor Pau Sunyer aniria a l'església de Sant Feliu a instal·lar-hi el conjunt escultòric, tal com el document diu: "quant lo acentara". Amb tot, el contracte preveu que les despeses de l'estada a Sant Feliu de Codines de l'escultor i del *fadrí*, és a dir, de l'aprenent per a instal·lar el retaule anaven a càrrec del santfeliuencs.

El preu i la forma de pagament

El cost d'aquesta nova producció del taller de Pau Sunyer fou acordat, entre les dues parts contractants, en 300 lliures moneda de Barcelona. La manera de fer-les efectives s'establí en tres terminis o pagues. El primer pagament havia de fer-se efectiu el dia de la festa de Tots Sants del mateix any 1682; el segon pagament "quant aja mix feta la feyna", sense precisar cap data concreta; i l'"altra, y ultima, quant lo retaula sia acentat", és a dir, una vegada totalment acabat i col·locat en la capella del Sant Crist de la parroquial de Sant Feliu de Codines.

El primer pagament de l'obra que havia de fer-se efectiva el dia 1 de novembre, de l'any 1682, segons l'àpoca signada per Pau Sunyer és feu efectiu el dia 2 de novembre, és a dir, l'endemà del dia previst.¹⁰ En aquest document Pau Sunyer reconeix haver rebut del rector Joan Collell i dels obrers, Joan Villar i Joan Grau, la quantitat de 100 lliures, i segons el document "son per la primera paga del retaulo [que] fas del Sant Christo". D'aquestes 100 lliures, en el document es precisa que "he pagat jo lo rector, de mos diners, sis doblas", i les restants "ses pagats del Roser,

acceptat 2 lliures", és a dir, dels fons de la Confraria de la Mare de Déu del Roser; en canvi, el document no precisa qui pagà les dues lliures restants.

Cal remarcar que la signatura d'aquesta època és autògrafa de l'escultor, el qual hi signà: *Pau Sunyer*. L'afirmació d'autenticitat de la signatura de Pau Sunyer es fonamenta en la comparació amb altres testimonis documentals, encara inèdits, que hem pogut localitzar.

Acte de cancel·lació

El retaule estava acabat i també totalment pagat el dia 28 de febrer de l'any 1684.¹¹ Així consta en una nota de cancel·lació escrita als marges del contracte. Segons aquesta nota, l'escultor Pau Sunyer "*cancella lo present acte* —és refereix el contracte—, *per aver rebut totas las tres centas lliures de dita fabrica del retaule*". El rector, mossèn Joan Collell, i, els obrers d'aquell any 1684, Joan Fonoll i Jaume Marcià, per la seva part, també afirmen que "*cancellam lo dit acta al Senyor Pau Sunyer per aver complert ab tot lo tractat*", referència que ens permet afirmar que en aquella data, 28 de febrer del 1684, el retaule estava acabat, col·locat, acceptat i pagat.

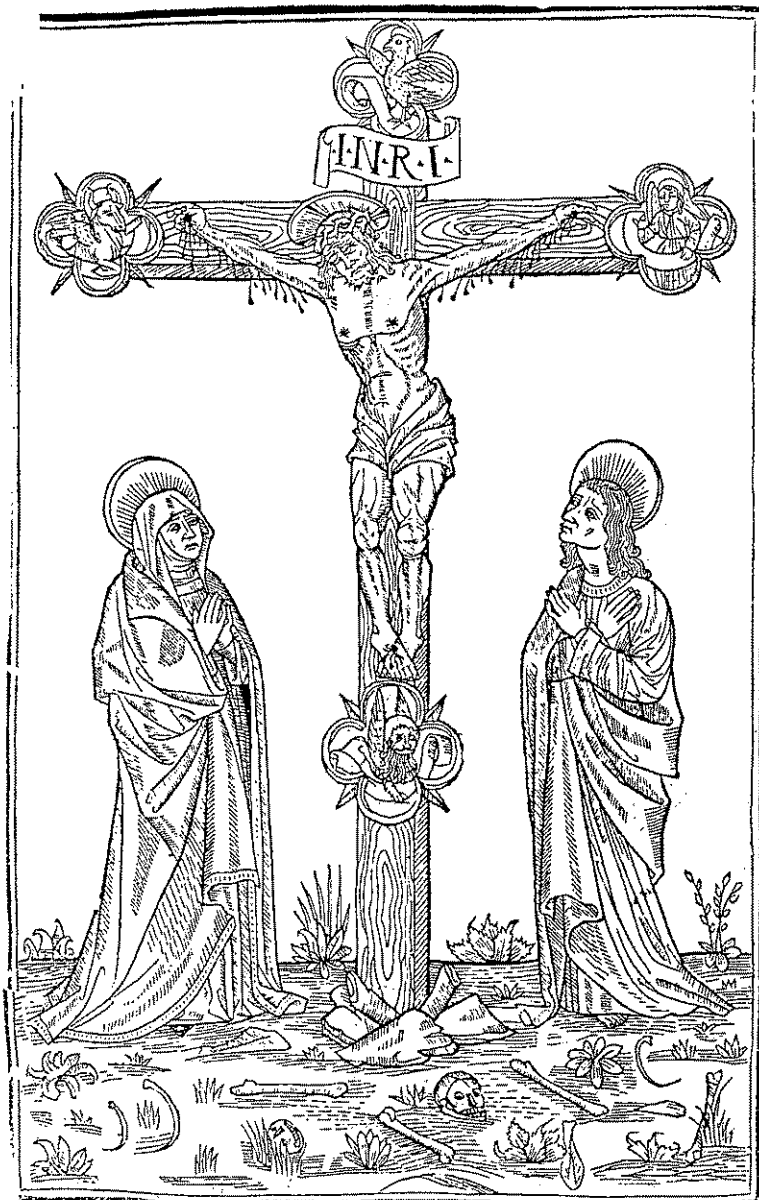
Trasllat i reformes del retaule als segles XVIII i XIX

Aquest retaule construït per Pau Sunyer fou objecte d'un trasllat el segle XVIII i d'una important reforma a finals del segle XIX. Originàriament el retaule del Sant Crist moblava una capella de l'església vella de Sant Feliu de Codines, la qual fou totalment transformada, per membres de la nissaga de mestres de cases Morató, de la ciutat de Vic, durant la primera meitat del segle XVIII. El retaule del Sant Crist fou traslladat a la nova capella del Sant Crist, o del Santíssim Sagrament, vers l'any 1756, moment en què es va daurar, segons diu el Pare Andreu de Palma de Mallorca.¹²

A finals del segle XIX el retaule sofrí una notable reforma i restauració. Si tenim en compte els elements de

descripció del retaule que ens proporciona el contracte, tot comparant-la amb dos testimonis fotogràfics anteriors a la seva destrucció, el juliol de l'any 1936, hom pot veure que l'obra de Pau Sunyer va ser objecte una notable reforma. El P. Andreu de Palma diu que l'any 1888 el conjunt de l'altar del Sant Crist fou objecte d'"una notable restauración, llevada a cabo por el escultor de Barcelona don José Gay, i afegeix, completando la obra, a principios de 1889, el decorador barcelonés don Marcelino Carner. Costando el total de la restauración 1480 pesetas".¹³ En realitat, més que d'una restauració, es tracta d'una seriosa i

important reforma. Pels testimonis fotogràfics, sabem que les imatges de la Mare de Déu i de sant Joan Evangelista, esculpides per Pau Sunyer i situades a banda i banda del peu de la creu, foren substituïdes per una imatge de la Mare de Déu dels Dolors abillada amb amplis vestits postissos i mobibles, situada al centre, al peu de la creu, molt més d'acord amb el gust de la pietat de l'època. També corresponen a aquesta reforma dos àngels, obra de l'escultor Josep Gay, que es posaren en els intercolumnis de les columnes salomòniques esculpides per Pau Sunyer, així com el sagrari i altres elements ornamentals.

3. Crucifixió. Gravet del *Missale Vicense* (Barcelona 1496).

quim Sarret i Arbós, Pau Sunyer morí el dia 30 d'agost de l'any 1694 i fou enterrat a la capella de Sant Josep de la Seu de Manresa.¹⁹ Fins ara, dels darrers anys de la seva vida, és a dir, del període que va des de l'any 1688 fins a la seva mort l'any 1694, no tenim cap més obra documentada. Cridem l'atenció sobre aquests anys foscos de la vida i de la producció de l'escultor Pau Sunyer perquè creiem que la localització de nova documentació sobre aquesta època ens proporcionaria una informació ben interessant sobre les obres de maduresa d'un dels més importants escultors manresans del segle XVII.

Apèndix núm. 1

27 de setembre de 1682

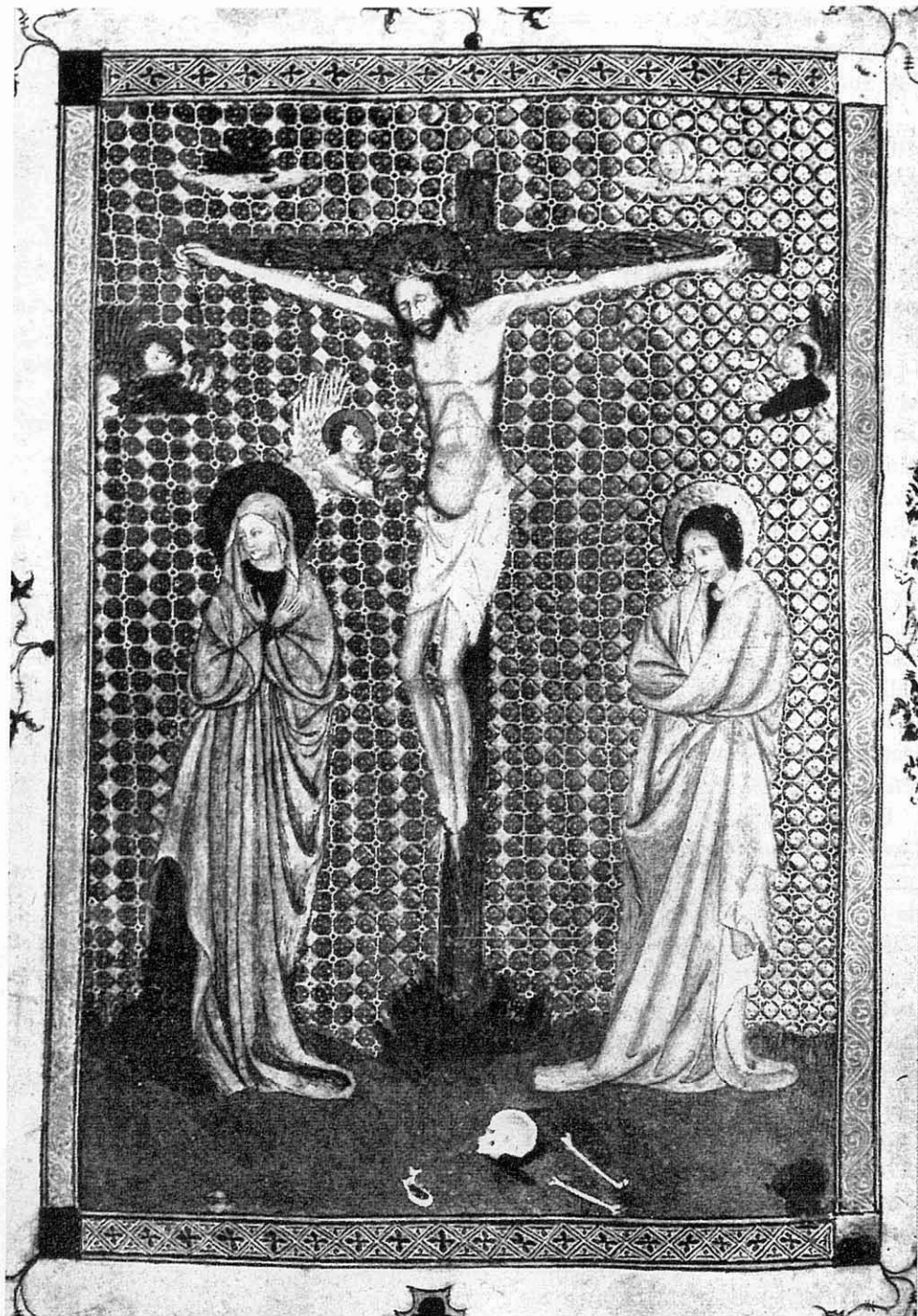
Contracte de construcció del retaule del Sant Crist de la parroquial de Sant Feliu de Codines contractat pel Rector i els Obrers amb l'escultor manresà Pau Sunyer

Sant Feliu de Codines, Arxiu Parroquial, Prot. Not., manual 1664-1697, ff. 322-322v.

Die vigesima septima mensis septembris anno Domini millessimi sexentessimi octuagessimi secundi.

Per raho y ocasio de fer un retaulo de un Sant Christo en la iglesia de Sant Feliu de Cudines, bisbat de Barcelona, lo qual se ha consertat de comu contentiment de tota la paga, exint de la missa matinal, lo qual ha consertat, y se hes obligat fer dins dos anys lo Senyor Pau Sunyer, escultor, habitant en la ciutat de Manresa, bisbat de Vich, ab los pactes següents y no sens ells.

Primerament, lo dit Sunyer lo ha de fer segons una trassa nos a ensenyada, la qual he jo, Joan Collell, prebere y rector, de dita iglesia he firmada al peu, y Joan Villar, pages y obrer de dita iglesia, ab que ha de fer la figura del Sant Christo, tota y ab la proportio requereix la capella, y axi mateix les dos altres figures, ço de Maria y Sant Joan. Y també ha de fer un reliquiari perque la reserva del Dijous Sant pugui estar, o, la

6. Crucifixió pintada per Joan Melec, darreries del segle XIV. Missal de Sant Cugat del Vallès.

Santa Reliquia de Sant Feliu. Y per fer dita fabrica, com esta dit, li donam tres centes lliures moneda barcelonesa, valent la dobla sinquanta y sinch reals, ab les pagues següents: ço hes, la primera lo die de Tots los Sancts proxim vinent, altre quant aja mix feta la feyna, la altre y ultima quant lo retaula sia acentat, que sera ab tres pagues.

Item, que nosaltres ajam de anar a serrar en Manresa, en casa dit senyor Sunyer, lo dit retaula, a nostres gastos; y que la paste-

ra ahont a de star lo Sant Christo y Maria y Sant Joan, fem o ajam de fer fer al fuster e lo dit senyor Sunyer ab dits pactes, fentli lo gasto a ell y a son fadri quant lo acentara, obliga per dit preufet dita fabrica, obligant-me tots sos bens, etc., renunciacions, etc., ab totes clausules solites y oportunes, y ab jurament, etc. E jo, dit Joan Collell, rector sobradit de Sant Feliu de Cudines, y Joan Villar, obrer, nos obligam en pagar ditas tres centes lliures ab les pagues sta en lo

present acte notades, obligantne tots los bens de dita iglesia; y jo lo rector, en cas la paga no volgues pagar, me obligo pagar de mos bens propis, ab facultat empero de retenirme dit retaule per mi y per la iglesia me sia ben vist, y ab dits pactes firmo y fas lo present acte; y lo dit Joan Villar tan solament los bens de dita obreria, etc., renuntiant etc., cum omnibus clausulis solitis, etc., et cum juramento etc.

Testimonis Salvador Sendre, pages, y Pau Boi, Forner, tots de la present parroquia de Sant Feliu de Codines, bisbat de Barcelona.

Apèndix núm. 2

2 de novembre de 1682

Apoca signada per l'escultor Pau Sunyer en la que reconeix haver rebut 100 lliures com a primera paga per la construcció del retaule del Sant Crist de la parroquial de Sant Feliu de Codines.

Sant Feliu de Codines, Arxiu Parroquial, Prot. Not., manual 1664-1697, f. 322v.

Dich jo, sobra dit Pau Sunyer, que he rebut vuy, als dos de novembre de mil sis cents vuytanta dos, del reverent Joan Collell, prevere y rector de Sant Feliu de Codines, y de Joan Villar, y Joan Grau y Maspers, hobrers de dita iglesia cent lliures, dich 100 ll., les quals son per la primera paga del retaule fas del Sant Christo, com sobra, ab lo acte llargament, consta, feta la present per ma aliena y firmada de ma propria, vuy die sobradit de dos de novembre de 1682; ab les 100 ll. he pagat jo lo Rector, de mos diners, sis doblas; los demes son pagats del Roser acceptat 2 ll.

(signatura autògrafa) Pau Sunner.

Apèndix núm. 3.

28 de febrer de 1684

Àpoca de cancel·lació del contracte de construcció del retaule del Sant Crist de la parroquial de Sant Feliu de Codines.

Sant Feliu de Codines, Arxiu Parroquial, Prot. Not., manual 1664-1697, ff. 322-322v.

Vuy, als vinty vuyt de febrer de 1684, lo senyor Pau Sunyer cancella lo present acte

per aver rebut totas las tres centas lliures de dita fabrica del retaule, y Joan Fonoll, pages, y Jaume Marcia, sastre, tambe obrer lo present dia de 1684; y jo lo rector Joan Collell prevere tambe es cancellam lo dit acta al senyor Pau Sunyer per aver complert ab tot lo tractat; la qual escansalacio de dit acta se fa per totas las dos parts ab totes clausules y renunciacions etc., y ab jurament llargament etc.

En testimonis lo reverent m^o Joan Valls, prevere y vicari de Sant Feliu de Codines, y Pere Brossa licenciado de la parroquia de Santa Maria de Gallifa, tots del bisbat de Barcelona.

Notes

1. Sobre l'escultor Pau Sunyer vegeu: SARRET I ARBÓS, Joaquim, *Art i Artistes Manresans*, Manresa 1915, pp. 63-64. RÁFOIS, J. R., *Diccionario Biográfico de Artistas de Cataluña*, vol. III, Barcelona 1954, p. 115. MARTINELL, Cèsar, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya. El barroc salomònic (1671-1730)*, Vol. II, "Monumenta Cataloniae", Barcelona 1961, pp. 65-66. BOSCH I BALLBONA, Joan, *Els Tallers d'Escultura al Bages del segle XVII*, Manresa 1990, pp. 78-83, 196-199. GALOBART I SOLER, Josep, "Pau Sunyer, escultor, i Magí Torrebruna, daurador, autors del retaule de Sant Miquel i dels Sants Màrtirs de l'església parroquial de Moià" dins *Ausa*, vol. XVI, pp. 131-138. GALOBART I SOLER, Josep, *Els retaules barrocs de les esglésies del terme de Santa Maria d'Oló (1607-1781)*, Manresa 1996, pp. 15-66, 105-109. SITJES I MOLINS, Xavier, *El Barroc al Bages*, Manresa 1997, pp. 14-15, 18, 25-26, 45. GALOBART I SOLER, Josep, "Pau Sunyer i el retaule del Roser de l'església parroquial de Sant Pere de Monistrol de Montserrat" dins *Dovella*, tardor 1998, núm. 61, pp. 39-46.
2. Mossèn Joan Collell fou rector de la parròquia de Sant Feliu de Codines de l'any 1661 al 1685 (P. Andrés DE PALMA DE MALLORCA, *Historia de la Villa de San Feliu de Codines. Datos y Referencias*, Barcelona 1946, p. 130).
3. Vegeu l'apèndix núm. 1.
4. Els precedents de les miniatures catalanes cal cercar-los en les il·lustracions carolingies. Vegeu l'obra clàssica de Amédée BOINET, *La miniature Carolingienne. Ses origines, son développement*, París 1913.
5. GUDIOL I CUNILL, Josep, *La pintura medieval catalana*, III, *Els primitius*. Tercera part: *Els llibres il·luminats*. Barcelona, llibreria Canuda, 1954; il·lustracions núms. 14-15, 142, 145, 198, 201, 204, etc. *La pintura medieval catalana. Els Trescentistes. Segona part*. Barcelona, S. Babbra, S. A.; il·lustració núm. 76.
6. SANPERE I MIQUEL, Salvador, *La pintura medieval catalana. Els Trescentistes. Primera part*. Barcelona, S. Babra, s. d. Il·lustració núm. 108.
7. BOHIGAS, Pedro. *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Período románico*, Barcelona 1960, pp. 93-98, figs. 33, 34. *Período gótico y renacimiento*, Vol. I, Barcelona 1965, pp. 154-156, 178, 207-210, 218, 230-232, 267, figs. 75, 106. *Período gótico y renacimiento*, Vol. II, Barcelona 1967, pp. 26-28, 36, 56, 60-61, 84-85, 94-95, 101, 125, 129, figs. 173, 183.
8. Per una visió global de la iconografia de la Crucifixió vegeu: RÉAU, Louis, *Iconographie de l'Art Chrétien*, tom segon, volum II, pp. 462-512.
9. En els missals impresos hom acostumava a posar la representació de la Crucifixió a la pàgina anterior del *Te igitur*, és a dir, de l'inici del cànon de la missa, fet que comportava que fos una representació iconogràfica molt familiar als sacerdots.
10. Vegeu l'apèndix núm. 2.
11. Vegeu l'apèndix núm. 3.
12. P. Andrés DE PALMA DE MALLORCA, *Historia de la Villa de San Feliu de Codines. Datos y Referencias*, Barcelona 1946, p. 95.
13. P. Andrés DE PALMA DE MALLORCA, *Historia de la Villa de San Feliu de Codines. Datos y referencias*, Barcelona 1946, p. 102.
14. SITJES I MOLINS, Xavier, *El Barroc del Bages. Noves dades per al seu estudi*, Manresa 1997, pp. 19-21. Amb un testimoni fotogràfic del retaule del Sant Crist de Castelltallat a la p. 20.
15. MADURELL MARIMÓN, José M^a., "La capilla de San Ramón Nonat del castillode Cardona y el retablo mayor del Santuario de Portell" dins *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. XXXVIII (1965), pp. 284-286, 292-295, 299-303.
16. BOSCH I BALLBONA, Joan, *Els Tallers d'Escultura al Bages del segle XVII*, Manresa 1990, p. 82 i la nota núm. 332, p. 113.
17. GASOL, Josep M^a., "Sunyer, Pau" dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, Vol. 14, Barcelona 1980, p. 74.
18. MARTINELL, Cèsar, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya. El barroc Salomònic (1671-1730)*, vol. II, (Monumenta Cataloniae), Barcelona 1961, pp. 65-66. "El Santuario de la Gleva" article publicat a *Destino*, núm. 1592 (6 d'abril 1968), pp. 30-32. Antoni Pladevall ha escrit que el retaule es féu entre els anys 1660-1668 (G.E.C., vol. VIII, Barcelona 1975, p. 140; G.G.C.C., vol. I, Barcelona 1982, p. 160) i posteriorment entre els anys 1663-1668 (PLADEVALL I FONT, Antoni, *Santa Maria de la Gleva patrona de la Plana de Vic*, Barcelona 1988, p. 81) BOSCH I BALLBONA, Joan, *Els Tallers d'Escultura al Bages del segle XVII*, Manresa 1990, pp. 229-230.
19. SARRET I ARBÓS, Joaquim, *Art i Artistes Manresans*, Manresa 1915, p. 64.

Josep Galobart i Soler
Historiador